

Błażej Magda <https://orcid.org/0009-0009-7302-631X>

Akademia Piotrkowska

e-mail: bbazej13@gmail.com

Historia buntu i oporu narodów wobec obcych w myśli młodego Napoleona Bonaparte na podstawie jego wczesnych pism

The history of national rebellion and resistance against foreign
powers in the thought of the young Napoleon Bonaparte,
based on his early writings

Abstrakt

Artykuł analizuje wczesne pisma Napoleona Bonaparte jako źródło do badań nad jego młodzieńczą refleksją polityczną dotyczącą buntu i oporu narodów wobec obcego panowania. W przeciwieństwie do dominującego w historiografii obrazu Napoleona jako cesarza i twórcy scentralizowanego imperium niniejsze opracowanie koncentruje się na okresie jego młodości, kiedy pozostawał on silnie zakorzeniony w korsykańskiej tradycji politycznej oraz tradycji walki o autonomię i niepodległość. Analiza takich tekstów jak *Histoire de la Corse*, *Sur le Corse* oraz wczesnej korespondencji pozwala wykazać, że młody Napoleon formułował spójną refleksję nad legitymizacją oporu wobec władzy oraz prawem wspólnot do samostanowienia. Jego myśl, zakorzeniona w doświadczeniu Korsyki – wyspy o długiej historii dominacji obcych mocarstw i licznych powstań, szczególnie przeciw Republice Genui i następnie Francji, łączyła emocjonalny patriotyzm z próbą teoretycznego uzasadnienia buntu, w tym poprzez inspiracje oświeceniową koncepcją umowy społecznej Jean-Jacques’a Rousseau. Artykuł ukazuje również, że wczesna refleksja Napoleona kształtowała się w warunkach głębokich napięć tożsamościowych między Korsyką a Francją, natomiast jego poglądy ewoluowały w kontekście dynamicznych przemian politycznych końca XVIII w. Celem pracy jest zatem rekonstrukcja sposobu, w jaki młody Napoleon interpretował historię oporu oraz legitymizację przemocy politycznej, zanim jego późniejsza kariera przekształciła go w jednego z głównych twórców europejskiego imperium.

Abstract

This article analyses Napoleon Bonaparte's early writings as a source for studying his youthful political reflections on the rebellion and resistance of nations against foreign domination. In contrast to the dominant image of Napoleon in historiography as an emperor and the creator of a centralised empire, this study focuses on his youth, when he remained deeply rooted in the Corsican political experience and the tradition of the struggle for autonomy and independence. An analysis of texts such as *Histoire de la Corse*, *Sur le Corse* and his early correspondence demonstrates that the young Napoleon formulated a coherent reflection on the legitimacy of resistance to authority and the right of communities to self-determination. His thinking, rooted in the experience of Corsica – an island with a long history of domination by foreign powers and numerous uprisings, particularly against the Republic of Genoa and subsequently France – combined emotional patriotism with an attempt to provide a theoretical justification for rebellion, including through inspiration drawn from Jean-Jacques Rousseau's Enlightenment concept of the social contract. The article also demonstrates that Napoleon's early thinking took shape amidst deep identity tensions between Corsica and France, and that his views evolved against the backdrop of the dynamic political transformations of the late 18th century. The aim of this study is therefore to reconstruct the way in which the young Napoleon interpreted the history of resistance and the legitimisation of political violence, before his subsequent career transformed him into one of the principal architects of the European empire.

Słowa kluczowe: Napoleon Bonaparte, historia Korsyki, Pasquale Paoli, opór narodowy, myśl polityczna Napoleona, wczesne pisma Napoleona, nacjonalizm korsykański, rewolucja francuska, konflikt Korsyka-Francja, formowanie ideologii Napoleona, wygnanie Bonapartych 1793, korsykański patriotyzm

Keywords: Napoleon Bonaparte, the history of Corsica, Pasquale Paoli, national resistance, Napoleon's political thought, Napoleon's early writings, Corsican nationalism, the French Revolution, the Corsica-France conflict, the formation of Napoleon's ideology, the Bonaparte exile of 1793, Corsican patriotism

Napoleon Bonaparte funkcjonuje w historiografii i świadomości zbiorowej przede wszystkim jako cesarz Francuzów, twórca scentralizowanego aparatu państwowego oraz ambitny imperialista, dążący do podporządkowania Europy swojej zwierzchności. Jego działalność polityczna i militarna z początku XIX w. uczyniła go symbolem nowoczesnej autokracji, która choć wyrosła z rewolucyjnych przemian, szybko przybrała formę ekspansywnego imperium. Taki obraz, utrwalony zarówno w literaturze naukowej, jak i popularnej, przesłania jednak mniej znany, wcześniejszy etap kształtowania się poglądów politycznych przyszłego cesarza Francuzów. Młody Napoleon, wychowany w realiach korsykańskiej walki o autonomię i pozostający pod silnym wpły-

wem tradycji oporu wobec obcej dominacji, formułował bowiem idee, które sytuują go bliżej nurtów myśli republikańskiej i antyimperialnej niż późniejszej praktyki rządów. Jego wczesne pisma jak np.: *Histoire de la Corse*, *Sur le Corse* oraz jego korespondencja z młodzieńczych lat stanowią świadectwo intensywnej refleksji nad problemem buntu, legitymizacji oporu oraz prawem narodów do samostanowienia. Analiza tych tekstów pozwala dostrzec napięcie między młodzieńczym idealizmem a późniejszym pragmatyzmem politycznym. Celem niniejszego artykułu jest zbadanie, w jaki sposób młody Napoleon Bonaparte rozumiał historię buntu i oporu narodów wobec obcych oraz jakie znaczenie przypisywał tym zjawiskom w swojej refleksji politycznej. Stan badań nad młodym Napoleonem jako myślicielem politycznym pozostaje wyraźnie ograniczony. W porównaniu z bogatą literaturą poświęconą jego działalności jako wodza i cesarza, wczesne lata jego życia oraz towarzyszące im refleksje intelektualne były często marginalizowane lub pomijane w biografiach. Tymczasem okres ten ma fundamentalne znaczenie dla zrozumienia sposobu, w jaki Napoleon kształtował swoje myślenie – zarówno w odniesieniu do wydarzeń historycznych, jak i do otaczającej go rzeczywistości politycznej i społecznej. Analiza jego młodzieńczych pism pozwala uchwycić proces formowania się kategorii pojęciowych, które w późniejszym okresie znalazły wyraz w jego działaniach politycznych i militarnych.

Temat artykułu jest bezpośrednio powiązany z skomplikowaną tożsamością narodową samego Napoleona i równie złożoną historią jego rodzinnej wyspy Korsyki. Korsyka, ze względu na swoje strategiczne położenie w basenie Morza Śródziemnego, od starożytności pozostawała pod wpływem różnych ośrodków władzy politycznej i cywilizacyjnej. Już w okresie antycznym wyspa znajdowała się w orbicie oddziaływania Fenicjan, Kartagińczyków czy Rzymian. W kolejnych stuleciach, po upadku cesarstwa, kontrola nad nią ulegała częstym zmianom, przechodząc w ręce Bizancjum, następnie zaś pozostając w sferze wpływów papieżstwa oraz lokalnych struktur feudalnych¹.

Szczególnie istotny dla kształtowania się korsykańskiej świadomości politycznej był jednak okres średniowiecza i wczesnej nowożytności, kiedy to wyspa znalazła się w centrum rywalizacji potęg włoskich. Po okresie dominacji Pizy, od końca XIII w. Korsyka stopniowo przechodziła pod kontrolę Republiki Genui, która utrzymała swoje panowanie przez ponad cztery stulecia. Władza genueńska miała charakter zarówno militarny, jak i gospodarczy: opierała się na systemie administracyjnym zarządzanym przez gubernatorów, intensywnej eksploatacji zasobów wyspy oraz podporządkowaniu jej handlu interesom metropolii. Jednocześnie wpływy genueńskie przenikały do lokalnej kultury i języka, co świadczy o głębokim oddziaływaniu obcej dominacji na strukturę społeczną Korsyki. Nie oznaczało to jednak trwałej stabilizacji. Historia wyspy naznaczona była powtarzającymi się buntami i konfliktami, zarówno przeciwko

¹ X. Poli, *La Corse dans l'antiquité et dans le haut moyen age*, Paris 1907, s. 50-58.

władzy feudalnej, jak i genueńskiej administracji. Już w XIV w. doszło do antyfeudalnych wystąpień, które doprowadziły do częściowego rozpadu dotychczasowego porządku społecznego, w kolejnych natomiast stuleciach Korsykanie wielokrotnie podejmowali próby odzyskania autonomii². Szczególnie istotny dla zrozumienia korsykańskiej tradycji oporu był schyłkowy okres panowania genueńskiego, przypadający na XVIII w.

Wielowiekowa obecność Genui na wyspie, oparta na systemie administracyjnym i fiskalnym podporządkowanym interesom metropolii, prowadziła do narastającego niezadowolenia społecznego, które w tym okresie przekształciło się w zorganizowany ruch niepodległościowy. Punktem zwrotnym był wybuch powstania w 1729 r., które zapoczątkowało długotrwały konflikt między Korsykanami a władzami genueńskimi. Początkowo mający charakter lokalnego buntu przeciwko obciążeniom podatkowym i nadużyciom administracyjnym, ruch ten szybko przybrał formę walki o charakterze politycznym, zmierzającej do uniezależnienia wyspy od obcej dominacji. W kolejnych latach powstańcy podejmowali próby instytucjonalizacji swojej władzy, powołując własne struktury polityczne oraz odwołując się do idei suwerenności narodu. Kulminacją tych dążeń było pojawienie się na scenie politycznej Pasquale Paolego, który w 1755 r. stanął na czele ruchu niepodległościowego³. Pod jego przywództwem Kor-

² R. d'Istria, *Histoire de la Corse: Des origines à nos jours*, Paris 2019, s. 315.

³ Pasquale Paoli (1725-1807) – korsykański patriota, polityk i wojskowy, który stworzył konstytucję Republiki Korsyki – pierwszą w Europie konstytucję opartą na zasadach Oświecenia. Studiował w Neapolu, gdzie zafascynował się ideami Oświecenia i republikanizmu. Jego ojciec, Giacinto Paoli, również był przywódcą korsykańskiego ruchu narodowego, co miało duży wpływ na polityczne zaangażowanie młodego Pasquale. Konstytucja Republiki Korsyki z 1755 r., opracowana przez Paolego, była wyjątkowa w Europie, gwarantowała bowiem trójpodział władzy, powszechne prawo wyborcze (dla mężczyzn), wolność prasy oraz niezależność sądownictwa. Paoli przeprowadził także reformę administracyjną i wojskową, ponadto dążył też do rozwoju edukacji, zakładając w Corte pierwszy uniwersytet na Korsyce. Po przegranej z Francją w 1769 r. i włączeniu Korsyki do Królestwa Francji spędził lata na wygnaniu w Londynie, gdzie zdobył uznanie brytyjskich intelektualistów i polityków, stając się członkiem Towarzystwa Królewskiego. Jego wysoka pozycja społeczna w Wielkiej Brytanii umożliwiła mu nawiązanie kontaktów z czołowymi osobistościami epoki, jak np. z Edmundem Burke. Po wybuchu rewolucji francuskiej powrócił na Korsykę w 1790 r., gdzie próbował ponownie uniezależnić wyspę od Francji. W 1794 r. przy wsparciu brytyjskim ogłosił powstanie Królestwa Angielsko-Korsykańskiego, z królem Jerzym III na tronie. Ostatecznie jednak, w 1796 r., Francja odzyskała kontrolę nad wyspą, natomiast Paoli ponownie udał się na wygnanie do Wielkiej Brytanii, gdzie zmarł w 1807 r.; F. Gregorovius, *Corsica: picturesque, historical, and social: with a sketch of the early life of Napoleon, and an account of the Bonaparte, Paoli, Pozzo di Borgo, and other principal families. Suggested by a tour in the island in 1852*, trans. E. J. Morris, Philadelphia 1855, s. 261-270; C. Ambrosi, *Les deux annexions de la Corse (1768 et 1789)*, „Annales historiques de la Révolution française” 1971, nr 203, s. 7-22.

syka ogłosiła niezależność i przyjęła jedną z pierwszych w Europie nowoczesnych konstytucji. System polityczny stworzony przez Paolego opierał się na zasadach reprezentacji, ograniczenia władzy wykonawczej oraz idei dobra wspólnego, co wyraźnie wpisywało się w szerszy kontekst myśli oświeceniowej. Okres ten bywa interpretowany jako moment narodzin nowoczesnej korsykańskiej świadomości politycznej, w której centralne miejsce zajmowały pojęcia wolności, suwerenności i oporu wobec obcego panowania. Niepodległość Korsyki okazała się jednak krótkotrwała. W obliczu narastających trudności w utrzymaniu kontroli nad wyspą Genua, niezdolna do kontrolowania zbuntowanej prowincji, odstąpiła ją Francji. Decyzja ta doprowadziła do nowej fazy konfliktu, tym razem skierowanego przeciwko wojskom francuskim, który zakończył się ostateczną klęską Korsykanów w bitwie pod Ponte Nuovo w 1769 r., zmuszając Paolego do ucieczki do Wielkiej Brytanii⁴.

Siedemnastoletni Napoleon w swoim tekście *Sur le Corse* napisanym w 1786 r. poprzez podniosły i nacechowany emocjonalnie i ekspresyjny język, odzwierciedlał korsykańską tradycję buntu i braku pokory. Utwór ten stanowi gwałtowną i pełną goryczy krytykę Francji, przybierając momentami formę niemal lamentu nad losem wyspiarzy, przedstawianych jako lud głęboko upokorzony i pozbawiony godności. Autor pisze o Korsykanach jako ludziach [...] *przygniecionych przez genueńską tyranię. Upodleni bardziej niż zwierzęta, wiedli w nieustannym niepokoju życie nędzne i hańbiące dla człowieczeństwa*⁵. Jednocześnie refleksja Napoleona nie ograniczała się do samego potępienia ucisku Korsyki, lecz przybiera formę bardziej uporządkowanej argumentacji politycznej. Młody Bonaparte podejmuje próbę uzasadnienia prawa Korsykanów do buntu, wpisując się w szerszy nurt myśli oświeceniowej. Szczególnie istotna jest jego polemika z poglądem nienaruszalności władzy, sankcjonowanej przez prawo boskie. Podważa jej argumentację, wskazując na wewnętrzną sprzeczność – skoro każda władza, niezależnie od sposobu jej uzyskania, jest chroniona przez religie, prowadziłoby to do legitymizacji nawet aktów zbrodni i uzurpacji. Myśl tą formułuje w sposób bezpośredni: [...] *narody zawsze popełniają błąd, buntując się przeciwko swoim władcom. Zakazują tego boskie prawa. Co mają wspólnego boskie prawa z czymś czysto ludzkim? Ale czy dostrzegacie absurdalność tego ogólnego zakazu, jaki nakładają boskie prawa, by nigdy nie rzucić jarzma, nawet jeśli jest to jarzmo uzurpatora? W ten sposób morderca na tyle zręczny, by przejąć tron po zamordowaniu prawowitego księcia, jest natychmiast chroniony przez boskie prawa, podczas gdy gdyby mu się nie udało, zostałby skazany na*

⁴ D. Carrington, *La Revolution Corse (1729-1769) Une conférence faite à Cervioni le 1er avril 1989*, <https://adecec.net/parutions/la-r%C3%A9volution-corse.html>, [dostęp 11.04.2026].

⁵ [...] *écrasés plus que jamais par la tyrannie génoise. Avilis plus que des bêtes, ils trainaient dans un trouble continuel une vie, malheureuse et avilissante pour l'humanité*; zob.: F. Masson, G. Biagi, *Napoléon inconnu, Papiers Inédits (1786-1793)*, t.1, Paris 1893, s. 141. [dalej: *Napoléon inconnu*, t.1].

utratę swojej zbrodniczej głowy na szafocie⁶. W tym miejscu argumentacja Napoleona wykracza poza doraźną krytykę polityczną i przeobraża ją w formę refleksji o charakterze teoretycznym. Dostrzec w niej można wyraźną inspirację myślą Jean-Jacquesa Rousseau⁷, zwłaszcza ideą umowy społecznej, w której lud zachowuje status rzeczywistego suwerena.

Napoleon Bonaparte podkreśla, że władza polityczna nie ma charakteru naturalnego, lecz wynika z aktu zgody wspólnoty: *Ludzie w stanie natury nie tworzą rządu. Aby go ustanowić, konieczne było, by każda jednostka wyraziła zgodę na tę zmianę. Akt ustanawiający tę konwencję jest z konieczności umową wzajemną. Wszyscy ludzie, którzy się do niej zobowiązali, ustanowili prawa. Byli więc suwerenami*⁸. Jednoznacznie wskazuje to, że suwerenność nie zostaje trwale przekazana władzy, lecz pozostaje nadal w rękach wspólnoty politycznej, co stanowi podstawę do prawa oporu w przypadku naruszenia pierwotnej umowy. W związku z tym władza jest zobowiązana do respektowania umów ze społeczeństwem, z kolei ustanawiane prawa mają na celu doprowadzić do *spokoju i szczęścia ludu*⁹. W sytuacji, gdy władza do tego nie dąży, łamiąc przy tym prawa naturalne, dopuszczając się zbrodni i okrucieństwa, a także działając w ten sposób wbrew celowi społecznemu, lud ma prawo do złożenia z urzędu swojego władcy.

Bonaparte piętnuje nadużycia administracji francuskiej, oskarżając ją o odebranie mieszkańcom wyspy wolności i podporządkowanie ich arbitralnej władzy urzędników oraz przedstawicieli aparatu państwowego. Zaznaczał, że włączenie Korsyki w skład królestwa Francji nie przyniosło jej żadnych korzyści, a jedynie: *jako członkowie po-*

⁶ [...] *les peuples ont toujours tort de se révolter contre leurs souverains. Les lois divines le défendent. Qu'ont de commun les lois divines dans une chose purement humaine? Mais, concevez-vous l'absurdité de cette défense générale que font les lois divines de jamais secouer le joug même d'un usurpateur? Ainsi, un assassin assez habile pour s'emparer du trône après l'assassinat du prince légitime est aussitôt protégé par les lois divines et tandis que, s'il n'eût pas réussi, il aurait été condamné à perdre, sur l'échafaud, sa tête criminelle*; zob.: ibidem, s. 141-142.

⁷ Jean-Jacques Rousseau (1712-1778) – filozof, pisarz i myśliciel polityczny epoki oświecenia, urodzony w Genewie. Jeden z najważniejszych twórców nowoczesnej teorii umowy społecznej oraz koncepcji suwerenności ludu. Autor m.in. *Du contrat social* (1762), w którym sformułował ideę, że prawowita władza polityczna opiera się na zgodzie wspólnoty oraz woli powszechnej. Jego myśl wywarła istotny wpływ na rozwój nowoczesnej filozofii politycznej, a także na ideologię rewolucji francuskiej oraz późniejsze koncepcje demokracji i republikanizmu; zob. np.: A. Meylan, *Jean-Jacques Rousseau, sa vie et ses œuvres*, Berne 1878; N. Dent, *Rousseau*, London-New York 2005.

⁸ *Pour en établir un, il a fallu que chaque individu consentit au changement. L'acte constituant cette convention est nécessairement un contrat réciproque. Tous les hommes ainsi engagés ont fait des lois. Ils étaient donc souverains*. Zob.: *Napoléon inconnu*, t.1, s. 143.

⁹ [...] *la tranquillité et le bonheur des peuples*; zob.: ibidem, s. 143.

teżnej monarchii, odczuwamy z jej rządów jedynie wady jej ustroju¹⁰. Wrogość ta może być interpretowana również w kontekście osobistych doświadczeń autora, zwłaszcza jego młodzieńczych kontaktów z francuskim środowiskiem edukacyjnym, gdzie spotykał się z niezrozumieniem i drwiną¹¹. Wyraźnie zaznacza się w nich silna niechęć do Francuzów, przejawiająca się zarówno w ostrym języku, jak i w pogardliwym stosunku wobec tych Korsykańców, którzy nie opowiadają się jednoznacznie po stronie Pasquale Paolego¹².

W liście do *generata narodu* z 12 czerwca 1789 r. Napoleon utożsamia własne narodziny w dramatycznych okolicznościach z momentem upadku ojczyzny, co tworzy niemal symboliczny wymiar wypowiedzi, gdzie los jednostki związany jest z jego ludem¹³. W ten sposób buduje obraz Korsyki jako narodu naznaczonego doświadczeniem przemocy w momencie narodzin nowego pokolenia. Centralnym elementem listu jest natomiast opis dominacji francuskiej na wyspie, przedstawionej w kategorii opresji poprzez metaforyczne potrójne jarzma – [...] *żołnierza, prawnika i poborcy podatkowego, nasi rodacy żyją w pogardzie..., pogardzani przez tych, którzy trzymają w rękach siły administracji; czyż nie jest to najokrutniejsza z tortur, jakiej może doświadczyć ten, kto ma serce?*¹⁴ W liście Napoleon atakuje również rodzime elity współpracujące z obcą władzą, nazywając je wprost *zdrajcami ojczyzny*. Ten wątek jest natomiast interesujący biorąc pod uwagę ojca Napoleona – Carlo, który złożył przysięgę wierności Ludwikowi XV, co pomogło mu zachować pozycję asesora w sądzie w Ajaccio i kuratora szkoły leśnej, z kolei w 1777 r. reprezentował szlachtę korsykańską w Paryżu, odwiedzając również Wersal¹⁵. Istnieją teorie mówiące, że z tego powodu Napoleon gardził swoim ojcem, jednakże nie wymienia go w żaden sposób w liście

¹⁰ [...] *membres d'une puissante monarchie, nous ne ressentons de son gouvernement que les vices de sa constitution*; zob.: ibidem, s. 184.

¹¹ A. Roberts, *Napoleon*, tłum. M. Fiedorek, T. Fiedorek, J. Włodarczyk, Kraków 2023, s. 56-57.

¹² B. Krajewska, *Bonaparte, la Corse et les Corses*, <https://www.napoleon.org/histoire-des-2-empires/articles/bonaparte-la-corse-et-les-corses/#notes>, [dostęp 12.04.2026].

¹³ Matka Napoleona – Letycja, do ostatnich dni przed porodem podążała wraz z mężem za uciekinierami prowadzonymi przez Pasquale Paolego. Zezwolono jej na powrót do domu na czas porodu, sam Napoleon mówił, że w momencie jego narodzin Korsyka stała się francuska; zob.: G. Gourgaud, *Talks of Napoleon at St. Helena*, trans. E. Latimer, Chicago 1904, s. 38.

¹⁴ [...] *la triple chaîne du soldat, du légiste et du percepteur d'impôts, nos compatriotes vivent méprisés..., méprisés par ceux qui ont les forces de l'administration en main ; n'est-ce pas la plus cruelle des tortures que puisse éprouver celui qui a du sentiment?*; zob.: *Correspondance de Napoléon, CG1-0029, À Pascal Paoli*, <https://www.napoleonica.org/fr/collections/correspondance/CG1-0029.md?context=collection¤t=238&page=1&pageSize=20&total=40611>, [dostęp 13.04.2026].

¹⁵ *Procès-verbal de l'Assemblée générale des États de Corse: convoquée à Bastia le 11 mai 1777*, publié par M. A. de Morati, bnm 1898, s. 6.

do Paolego, jedyne wzmianki na ten temat pochodzą od jego szkolnego kolegi i późniejszego sekretarza Louisa-Antoine'a Fauvelet'a Bourrienne'a. Zapisał on w swoich wspomnieniach, że uczniowie byli zapraszani po kolei do stołu ojca Bertona, dyrektora szkoły w Brienne, gdy nadszedł czas na Napoleona, nauczyciele, wiedząc, że jest on wielbicielem Paolego, zaczęli udawać, że mówią o nim źle. Bonaparte miał im odpowiedzieć: [Paoli] *był wielkim człowiekiem, kochał swój kraj; i nigdy nie wybaczę mojemu ojcu, który był jego adiutantem, że przyczynił się do przyłączenia Korsyki do Francji. Powinien był podążyć za swoim losem i zginąć wraz z nim*¹⁶. Jednakże w tym przypadku należy być ostrożnym w kwestii autentyczności całego zdarzenia, gdyż Bourrienne był dwukrotnie zwalniany ze stanowiska przez Napoleona z powodu malwersacji finansowych¹⁷.

Warto również zwrócić uwagę na to, że okres szkolny Bonapartego, odegrał istotną rolę w kształtowaniu jego postawy intelektualnej i politycznej. Pomimo funkcjonowania w środowisku zdominowanym przez język i kulturę francuską młody Napoleon nie uległ pełnej asymilacji, lecz traktował tę sytuację w sposób instrumentalny. Edukację w instytucjach francuskich wykorzystywał jako okazję do przyswojenia wiedzy, języka oraz mechanizmów funkcjonowania państwa, które postrzegał jako obce a nawet wrogie. Jednocześnie proces ten nie prowadził do osłabienia jego tożsamości, lecz – przeciwnie – sprzyjał jej wzmocnieniu. Napoleon świadomie rozwijał swój korsykański patriotyzm, sięgając po literaturę poświęconą historii wyspy oraz jej walce o niezależność. Przykładem tego jest list wysłany do ojca 12 lub 13 września 1784 r., w którym prosi o przesłanie: *książki Boswella („Historia Korsyki”) wraz z innymi opowieściami lub pamiętnikami dotyczącymi tego królestwa*¹⁸. Lektura tego rodzaju tekstów, w połączeniu z osobistym doświadczeniem funkcjonowania w obcym środowisku kulturowym, przyczyniała się do pogłębienia jego refleksji nad losem Korsyki.

Napoleon Bonaparte nie ograniczał się jednak wyłącznie do formułowania emocjonalnych skarg na los swojego narodu w korespondencji ani do konfliktów z rówieśnikami wynikających z odmienności kulturowej i z silnego poczucia tożsamości korsykańskiej. Już w tym wczesnym okresie jego działalność przybierała bardziej aktywny oraz świadomy charakter. Jego pisma i listy wskazują, że postrzegał siebie nie tylko jako obserwatora czy komentatora wydarzeń, lecz jako przyszłego uczestnika walki naro-

¹⁶ [...] *était un grand homme, il aimait son pays; et jamais je ne pardonnerai à mon père, qui a été son adjutant, d'avoir concouru à la réunion de la Corse à la France. Il aurait dû suivre sa fortune, et succomber avec lui*; zob.: L.A. Bourrienne, *Mémoires de M. de Bourrienne, ministre d'état; sur Napoléon, le directoire, le consulat, l'empire et la restauration*, Paris 1829, s. 32.

¹⁷ A. Roberts, op. cit., s. 46.

¹⁸ *Je vous prie de me faire passer Boswell (Histoire de Corse) avec d'autres histoire ou mémoire touchant ce royaume*; zob.: *Correspondance de Napoléon, CG1-0002, À Charles Bonaparte*, <https://www.napoleonica.org/fr/collections/correspondance/CG1-0002.md?context=collection¤t=1&page=0&pageSize=20&total=40611>, [dostęp 14.04.2026].

dowej. Podjął ambitną próbę ujęcia dziejów swojej ojczyzny w formie zwartej opracowania. Będąc w wieku około dwudziestu lat, pracował przez kilkanaście miesięcy nad projektem książki poświęconej historii Korsyki, który, choć ostatecznie nie został ukończony ani wydany, ostał się fragmentarycznie.

W zachowanych partiach tego tekstu Napoleon podejmuje próbę nadania historii wyspy wymiaru niemal heroicznego, przedstawiając Korsykanów jako wspólnotę ucieleśniającą wszelkie cnoty przypisywane starożytnym Rzymianom. W tym ujęciu dzieje Korsyki wpisują się w klasyczny model historii republikańskiej, w którym moralna wielkość narodu kontrastuje z jego politycznym upadkiem. Szczególnie znamienne jest jednak to, że Napoleon tłumaczy ten upadek nie tyle wewnętrzną słabością wspólnoty, ile działaniem swoistego *niewytłumaczalnego fatum*, które doprowadziło do podporządkowania wyspy obcej władzy¹⁹. Taka interpretacja pozwala mu zachować obraz Korsykanów jako narodu moralnie nieskazitelnego, jednocześnie zaś uzasadnić ich aktualną sytuację polityczną bez podważania korsykańskich cnót. Pomimo wieloletniej edukacji we Francji i funkcjonowania w strukturach państwa francuskiego, Napoleon pozostawał w tym okresie Korsykaninem. W jego pismach wyraźnie widoczna jest nie tylko wrogość wobec obcej dominacji, lecz także głęboka pogarda wobec tych, którzy nie podzielali orientacji politycznej reprezentowanej przez Pasquale Paolego. Francuski system edukacyjny oraz aparat państwowy, w którym przyszło mu funkcjonować jako uczniowi, następnie oficerowi, nie doprowadziły do jego pełnej asymilacji. Przeciwnie, Napoleon postrzegał swoją sytuację jako narzuconą, co dodatkowo wzmacniało jego dystans wobec Francji i tworzyły w jego myśli projekty związane z przyszłością Korsyki – od wizji jej niepodległości po postulaty zapewnienia jej równych praw w ramach państwa francuskiego²⁰.

Moment wybuchu rewolucji francuskiej Napoleon całkowicie przegapił i nie sądził, że będzie to początek wielkich zmian politycznych i społecznych, które zmieniały losy Francji oraz Europy, jak i jego samego. Tydzień po zburzeniu Bastylii pisał do starszego brata Józefa: *Powtarzam to, co już powiedziałem: sytuacja się uspokaja. Za miesiąc nikt już o tym nie będzie wspominał. Więc jeśli prześlesz mi 300 liwrów, pojadę do Paryża, aby dokończyć nasze sprawy*²¹. Wydarzenia rewolucyjne rozgrywające się na kontynencie zostały na Korsyce przyjęte w sposób wyraźnie ambiwalentny. O ile część społeczeństwa dostrzegała w nich szansę na zmianę dotychczasowego układu sił

¹⁹ A. Roberts, op. cit., s. 75.

²⁰ F. Masson i G. Biagi, *Napoléon inconnu, Papiers Inédits (1786-1793)*, t. 2, Paris 1895, s. 73-74 [dalej: *Napoléon inconnu*, t. 2]

²¹ *Je te répète ce que j'ai dit, le calme revient. Dans un mois, il ne sera plus question de rien. Ainsi, si vous m'envoyez 300 [livres], j'irai à Paris pour terminer nos affaires;* zob.: Correspondance de Napoléon, CG1-0031, À Joseph, <https://www.napoleonica.org/fr/collections/correspondance/CG1-0031.md?context=collection¤t=25&page=1&pageSize=20&total=40611>, [dostęp 15.04.2026].

i poprawę sytuacji wyspy, o tyle znaczna część wpływowych rodów odnosiła się do nich z rezerwą lub otwartą niechęcią, obawiając się destabilizacji oraz utraty dotychczasowej pozycji. Napoleon w liście do ojca Raynala postrzegał początkowy okres rewolucji francuskiej jako zjawisko niejednoznaczne a nawet w pewnym sensie osobliwe²². Zwracał uwagę na paradoksalny charakter zachodzących przemian, dostrzegając trudne do jednoznacznego wyjaśnienia odwrócenie dotychczasowych ról: *Ci, którzy skazywali nas na śmierć jak buntowników, są dziś naszymi obrońcami i dzielą nasze uczucia. Człowieku: oni!*²³ Jednakże zauważył, że wydarzenia rewolucyjne będą oznaczały dla Korsyki wolność. Wtedy to też zrezygnował z aspiracji literackiej, rozróżniając działanie w sytuacji zagrożenia, gdzie decydujące znaczenie ma odwaga a historiografią, wymagającą odpowiednich umiejętności i warsztatu. Ostatecznie Napoleon odrzuca ambicje napisania historii Korsyki, powierzając to zadanie osobom lepiej do tego przygotowanym, choć – jak sam podkreśla – niekoniecznie równie oddanym sprawie²⁴.

Wyspa pozostawała bowiem głęboko podzielona, natomiast rywalizacja toczyła się na wielu poziomach – między miastami, prowincjami, wpływowymi rodami, a także w obrębie lokalnych wspólnot określanych mianem *pievi*, czyli związków kilku parafii pełniących funkcje zarówno administracyjne, jak i kościelne²⁵. Podziały te znajdowały odzwierciedlenie w wyraźnej polaryzacji sceny politycznej. Z jednej strony znajdowali się paoliści, których wpływy stopniowo rosły wraz z narastającym poparciem społecznym, z drugiej natomiast rojaliści, dominujący od czasu przyłączenia Korsyki do Francji w strukturach administracyjnych wyspy²⁶. W tej sytuacji Korsykanie starali się również uczestniczyć w procesach politycznych zachodzących na poziomie państwowym, wysyłając swoich przedstawicieli do Zgromadzenia Narodowego. Ich zaangażowanie doprowadziło do uznania Korsyki – *nieodłączną częścią imperium francuskiego* – 30 kwietnia

²² Guillaume-Thomas Raynal (1713-1796) – francuski historyk, pisarz i filozof Oświecenia, były jezuita. Po odejściu z zakonu związał się z paryskimi salonami literackimi i środowiskiem encyklopedystów. Autor licznych prac historycznych, najbardziej znany z *Histoire philosophique et politique des établissements et du commerce des Européens dans les deux Indes* (1770-1780), jednego z najważniejszych dzieł antykolonialnych XVIII w., potępiającego despotyzm, niewolnictwo i kolonializm. Książka została zakazana i publicznie spalona, co zmusiło Raynala do emigracji. Po powrocie do Francji krytykował nadużycia rewolucji, zachowując jednak prestiż jako autorytet moralny epoki. Zmarł w 1796 r. w Chaillot; zob.: A. Feugère, *Un précurseur de la révolution, l'abbé Raynal, 1713-1796: documents inédits*, Angoulême 1922, s. 433-440.

²³ *Ceux qui nous donnaient la mort comme à des rebelles sont aujourd'hui nos protecteurs sont animés par nos sentiments.* – *Homme: ils!*; zob.: *Napoléon inconnu*, t. 2, s. 128.

²⁴ Ibidem, s. 131.

²⁵ A. Roberts, op. cit., s. 74-75.

²⁶ J. Tulard, *Napoleon – mit zbawcy*, tłum. K. Dunin, Warszawa 2003, s. 55.

1789 r.²⁷ Napoleon angażował się w działalność o charakterze politycznym i agitacyjnym. Jego aktywność obejmowała także udział w lokalnych napięciach i zamieszkach, które towarzyszyły przemianom zachodzącym na Korsyce. W tym czasie pozostawał on pod silnym wpływem korsykańskiego środowiska politycznego i ideowego, co zbliżało jego stanowisko do poglądów Paolego czy Antoine'a Salicetiego²⁸. Zarówno Paoli, jak i Saliceti dostrzegali wówczas możliwość częściowej zbieżności interesów między Korsyką a rewolucyjną Francją, traktując nową sytuację polityczną jako potencjalną szansę na realizację własnych celów politycznych. Szczególnie w ujęciu Paolego Francuzi nie byli postrzegani jako rodacy, lecz raczej jako bracia w ramach szerszego projektu wolnościowego, co otwierało przestrzeń dla chwilowego zbliżenia obu stron²⁹. W tym kontekście Napoleon funkcjonował w przestrzeni ideowej, w której granice między lojalnością korsykańską a rewolucyjną francuską nie były jeszcze jednoznacznie wytyczone. Jego zaangażowanie polityczne można zatem interpretować jako próbę odnalezienia się w dynamicznie zmieniającym się układzie sił, w którym lokalne ambicje niepodległościowe coraz częściej splatały się z uniwersalnym językiem rewolucji francuskiej.

Punktem kulminacyjnym procesu kształtowania się tożsamości Napoleona był rok 1791, kiedy coraz wyraźniej zarysowywał się wybór między lojalnością korsykańską a przynależnością do struktur rewolucyjnej Francji. W tym okresie relacje między Napoleonem a Paolim uległy wyraźnemu ochłodzeniu. Paoli miał traktować młodego oficera z dystansem, prawdopodobnie postrzegając go jako postać zbyt ambitną, dynamiczną i silnie związaną z rewolucyjnym nurtem we Francji, co mogło rodzić obawy o jego wpływ w korsykańskim środowisku politycznym. Wraz ze słabnięciem poparcia dla swojej pozycji Paoli mógł również dążyć do ograniczenia roli potencjalnych przeciwników politycznych. Przykładem tego była ekspedycja na Sycylię, zakończona całkowitym niepowodzeniem. Pojawiają się sugestie, że fiasko tej wyprawy mogło być w pewnym stopniu powiązane z działaniami lub zaniechaniami obozu paolistowskiego, który

²⁷ *Décret du 30 novembre 1789 portant que la Corse fait partie de l'empire français*, [w:] *Archives parlementaires de la Révolution Française. Première série (1787–1799)*, t. X: *Du 12 novembre au 24 décembre 1789*, red. É. Laurent, J. Mavidal, bnm 1878, s. 336.

²⁸ Antoine Christophe Saliceti (1757–1809) – francuski polityk i dyplomata korsykańskiego pochodzenia, aktywny uczestnik rewolucji francuskiej. Deputowany Trzeciego Stanu do Stanów Generalnych (1789–1791), następnie członek Konwentu Narodowego, gdzie głosował za egzekucją Ludwika XVI. Odtwórca polityki francuskiej na Korsyce, przeciwnik Pascala Paolego. W okresie Dyktatoratu komisarz Armii Włoch i współpracownik Napoleona Bonapartego; później reprezentant Francji w Lukce i Genui. Od 1806 r. minister policji, następnie wojny w Królestwie Neapolu, działający de facto jako namiestnik francuski. Zmarł nagle w 1809 r. w Neapolu; autopsja wskazała na kolkę wątrobową pochodzenia nerkowego, choć współcześnie krążyły pogłoski o otruciu; zob.: A. Chuquet, *La jeunesse de Napoléon*, t. 3, Toulon 1899, s. 75–152.

²⁹ J. Tulard, op. cit., s. 57–58

w obliczu pogarszającej się sytuacji miał stopniowo zmierzać w kierunku większej autonomii i ostatecznie uniezależnienia się od Francji w warunkach trwającej wojny. Decydujący moment nastąpił 11 czerwca 1793 r., kiedy to Bonapartowie zostali formalnie wygnani z wyspy. Wydarzenie to symbolicznie zamknęło etap korsykańskiej tożsamości Napoleona i jego bezpośredniego zaangażowania w lokalne życie polityczne. Od tego momentu jego działalność zaczęła coraz wyraźniej wpisywać się w szerszy kontekst rewolucyjnej Francji, co oznaczało definitywne odejście od wcześniejszej wizji politycznego projektu Korsyki jako autonomicznej lub niepodległej wspólnoty³⁰.

Ostatecznie dzieje Napoleona Bonaparte można ująć w perspektywie niemal tragicznej konieczności historycznej, w której jednostka zostaje wciągnięta w nurt wydarzeń silniejszych niż jej własne wybory. W młodości Napoleon pragnął być Korsykaninem – żołnierzem sprawy wyspy, kontynuatorem idei Pasquale Paolego, być może nawet jego następcą. W jego wczesnych pismach i działaniach pobrzmiewa wyraźna niechęć wobec Francuzów, która spotykała się z odwzajemnieniem i dodatkowo utrwalała jego poczucie odrębności oraz przynależności do korsykańskiej wspólnoty politycznej. Wydawało się wówczas, że jego przyszłość zostanie związana wyłącznie z Korsyką, jednak rzeczywistość stopniowo zamknęła przed nim tę możliwość. W pewnym sensie o losie Napoleona przesądziła decyzja jego ojca, który poprzez złożenie przysięgi wierności królowi Francji umożliwił dzieciom edukację na kontynencie, wprowadzając je w orbitę francuskich instytucji państwowych i wojskowych. To właśnie rewolucja francuska otworzyła przed nim nową przestrzeń działania, paradoksalnie w momencie, gdy Korsyka zaczynała zamykać się politycznie i ideowo, ograniczając możliwości jego zaangażowania. W ten sposób nie doszło do prostego wyboru między Korsyką a Francją, lecz do stopniowej transformacji, w której historia i okoliczności przekształciły młodego korsykańskiego patriotę w jednego z najbardziej znaczących ludzi rewolucyjnej i napoleońskiej Europy. Można więc powiedzieć, że Napoleone Buonaparte stał się Napoleonem Bonaparte nie tyle poprzez świadome odrzucenie swojej przeszłości, ile poprzez splot wydarzeń, które nadały jego ambicjom zupełnie nowy kierunek i skalę.

Bibliografia

Źródła

Bourrienne L.-A., *Mémoires de M. de Bourrienne, ministre d'État; sur Napoléon, le Directoire, le Consulat, l'Empire et la Restauration*, Paris 1829.

Correspondance de Napoléon, CG1-0002, À Charles Bonaparte, <https://www.napoleonica.org/fr/collections/correspondance/CG1-0002.md?context=collection¤t=1&page=0&pageSize=20&total=40611>, [dostęp: 14.04.2026].

Correspondance de Napoléon, CG1-0029, À Pascal Paoli, <https://www.napoleonica.org/>

³⁰ Ibidem, s. 57-63.

fr/collections/correspondance/CG1-0029.md?context=collection¤t=23&page=1&pageSize=20&total=40611, [dostęp: 13.04.2026].

Correspondance de Napoléon, CG1-0031, À Joseph Bonaparte, <https://www.napoleonica.org/fr/collections/correspondance/CG1-0031.md?context=collection¤t=25&page=1&pageSize=20&total=40611>, [dostęp: 15.04.2026].

Décret du 30 novembre 1789 portant que la Corse fait partie de l'empire français, [w:] *Archives parlementaires de la Révolution Française. Première série (1787-1799)*, t. X: *Du 12 novembre au 24 décembre 1789*, red. É. Laurent, J. Mavidal, bnm 1878.

Gourgaud G., *Talks of Napoleon at St. Helena*, trans. E. Latimer, Chicago 1904.

Masson F., Biagi G., *Napoléon inconnu. Papiers inédits (1786-1793)*, t. 1, Paris 1893.

Masson F., Biagi G., *Napoléon inconnu. Papiers inédits (1786-1793)*, t. 2, Paris 1895.

Procès-verbal de l'Assemblée générale des États de Corse : convoquée à Bastia le 11 mai 1777, publié par M. A. de Morati, bnm 1898.

Opracowania

Ambrosi C., *Les deux annexions de la Corse (1768 et 1789)*, „Annales historiques de la Révolution française” 1971, nr 203.

Carrington D., *La Révolution Corse (1729-1769). Une conférence faite à Cervioni le 1er avril 1989*, <https://adecec.net/parutions/la-r%C3%A9volution-corse.html>, [dostęp: 11.04.2026].

Chuquet A., *La jeunesse de Napoléon*, t. 3, Toulon 1899.

d'Istria R., *Histoire de la Corse: Des origines à nos jours*, Paris 2019.

Dent N., *Rousseau*, London-New York 2005.

Feugère A., *Un précurseur de la Révolution, l'abbé Raynal, 1713-1796: documents inédits*, Angoulême 1922.

Gregorovius F., *Corsica: picturesque, historical, and social: with a sketch of the early life of Napoleon, and an account of the Bonaparte, Paoli, Pozzo di Borgo, and other principal families. Suggested by a tour in the island in 1852*, trans. E. J. Morris, Philadelphia 1855.

Krajewska B., *Bonaparte, la Corse et les Corses*, <https://www.napoleon.org/histoire-des-2-empires/articles/bonaparte-la-corse-et-les-corses/#notes>, [dostęp: 12.04.2026].

Meylan A., *Jean-Jacques Rousseau, sa vie et ses œuvres*, Berne 1878.

Poli X., *La Corse dans l'Antiquité et dans le haut Moyen Âge*, Paris 1907.

Roberts A., *Napoleon*, tłum. M. Fiedorek, T. Fiedorek, J. Włodarczyk, Kraków 2023.

Tulard J., *Napoleon – mit zbawcy*, tłum. K. Dunin, Warszawa 2003.

